

Základní texty environmentalistiky (alias Základy environmentální filosofie)¹

Anotace

Seminář představí jednak zásadní myšlenkové proudy teoretického environmentálního myšlení a myslitelky a myslitele klíčové pro formování a vývoj environmentalismu, a zároveň některá významná témata, které vyžadují nebo podněcují nějaký typ filosofické reflexe. Budeme se zabývat třeba pojmem „přírody“ v kontinentální i anglo-americké filosofii, budeme hledat kořeny ekologické krize, podíváme se do dějin vztahování se lidí k přírodě a načrtneme si i něco málo z etiky.

Právě podle těchto témat bude seminář strukturován a na každé hodině se budeme zabývat dvěma texty, které představují odlišné přístupy k tomu-terému tématu. Někdy půjde o vzájemně se doplňující přístupy, jindy si ukážeme vývoj chápání a vnímání v čase, ještě jindy třeba dva protichůdné pohledy či jeden pohled a jeho kritiku. Setkáme se s osobnostmi a myšlenkami jak historickými, tak i těmi současnými, abychom si trochu přiblížili aktuální, živé myšlení. Půjde spíše o „vybrané kapitoly“ z dějin i současnosti environmentálního myšlení, než o úplně systematický přehled. Přesto se ale v přednáškách, které budou semestr strukturovat do tří bloků (sjednocených vždy okolo určité ústřední linky), pokusíme o zařazení probíraných témat i autorek a autorů do širšího kontextu.

Hodnocení

Za každý seminář můžete dostat 1 bod a to na základě **buď odevzdané písemné reflexe** před seminářem, **nebo aktivní účasti v diskusi** na hodině. Vzhledem k nízkému kreditovému ohodnocení předmětu se nebude vyžadovat příliš mnoho samostatné práce, pointou semináře je však práce s textem – bez načtené literatury vám diskuse nebude dávat smysl a bez účasti na semináři a v diskusi vám zase nemusí dávat smysl pramenný text. Je tedy velmi žádané, aby jste texty skutečně četly/i. Pro větší atraktivitu je na většině seminářů na výběr z různých textů – každý si tedy může vybrat to, co je bude zajímat nebo lákat víc. Semináře, které nezahrnují diskusi nad textem (tzn. přednáškové) budou bodovány jen na základě účasti.

Když si zvolíte pro některý seminář odevzdání reflexe, tato **reflexe by měla**:

1. mít cca **jednu** normostranu (tj. 1800 znaků)
2. rozvíjet **jednu** myšlenku, kterou si z textu odnášíte, nebo vás zaujala;
3. pokládat **jednu** otázku k diskusi na semináři.

Několik pokynů a rad k vypracovávání reflexí:

- Vzhledem k velmi malému prostoru je důležité formulovat své myšlenky stručně a přesně, vyhnout se opakování přečteného textu nebo zbytečným frázím („vatě“), apod. Text neshrnujte, předpokládejte, že čtenář ho četl.
- Při formulování otázek k diskusi se vyhýbejte:
 - příliš obecným otázkám (např. „Je možné změnit pohled lidí na hodnotu přírody?“);
 - otázkám, na které nelze (na semináři) odpovědět (např. „Co by se stalo, kdyby všichni přijali tento přístup?“);
 - a otázkám, které vyžadují spíš znalostní odpověď (např. „Jak se XY staví k otázce zabíjení divokých zvířat?“).

Zkuste formulovat spíš otázky pro podněcení diskuse s kolegy/němi na semináři, např. „Je důležitější život jednotlivce nebo ekosystém jako celek?“ nebo „Není tedy environmentální citlivost a ztotožnění ekologických aktivistů slabinou ekologického hnutí?“

Reflexe musí být odevzdána každé pondělí před seminářem do 24:00.

¹ Tento předmět vznikl odčleněním semináře od předmětu ENS115 - Úvod do filosofie pro environmentalisty, zejména kvůli tematické autonomnosti ale i kvůli logické návaznosti na celý obsah předmětu ENS115 (kterýžto by bylo vhodné, pokud možno, aby studující absolvovali/y před zápisem tohoto předmětu).

Seminář je považován za **úspěšně absolvovaný**, pokud získáte **9 bodů z 12 možných** (9 „čtecích“ seminářů a 3 přednášky). Pokud budete mít jenom **7 nebo 8 bodů**, budete moci dodatečné body získat **náhradním úkolem**. Tahle varianta je určena pro **výjimečné případy**, kdy student nebo studentka z vážných důvodů nebude moci přijít na více seminářů, ani odevzdat reflexi. **Nejde o alternativní způsob ukončení semináře**. Pokud budete mít méně než 7 bodů, seminář bude automaticky považován za **nesplněný**.

Harmonogram seminářů a anotace

19.9. - Úvod do environmentální filosofie + úvod k etickému bloku (přednáška)

Anotace

Kořeny environmentálního myšlení můžeme najít hodně hluboko v historii naší civilizace. I když naše postavení vůči mimolidskému světu je něco, co se začalo reflektovat teprve nedávno (první impuls k tomu dala Darwinova evoluční teorie, která poprvé v historii západní civilizace zasadila člověka pevně dovnitř řádu přírody, jakožto jeden z evolučně vyvinutých druhů), jakési „protoenvironmentální“ myšlenky najdeme i v dávnějších dobách (např. dnes díky současnému papežovi tak známý František z Assisi). Krom toho se dnes už věnuje hodně pozornosti zkoumání toho, jak chápou, či chápali přírodu a náš vztah k ní jiné civilizace (nejvíc pozornosti je věnováno patrně asijským civilizacím, ale v posledních dvaceti letech také různým domorodým kulturám Afriky nebo Jižní Ameriky). V tomto semináři se však, s přiznaným etnocentrismem, omezíme na „západní“ civilizační okruh a zaměříme na to, co se obvykle má na mysli, když mluvíme o environmentální filosofii – tj. hlavně na myšlenky a myšlenkové proudy, které se začaly rozvíjet v kontextu „západní“ civilizace koncem 60. let, společně se vznikem environmentálního hnutí, a jejich „přímé“ kořeny ve smyslu myslitelů a myslitelek minulosti, na které tyto proudy nějak navazují nebo odkazují. Jedním z těchto kořenů je i „klasická“ ochrana přírody v té podobě, jak vznikala a rozvíjela se přibližně od začátku 19. století, která vedle praktické roviny také měla i abstraktní, řekněme až filosofický přesah (a později základ).

Struktura semináře však nebude přesně kopírovat historický vývoj environmentálního myšlení. Tuto chronologii si přiblížíme v úvodní přednášce, protože je důležitá pro pochopení návaznosti některých myšlenek, ale i pro uvědomění si toho, že některé otázky a témata vyvstaly a mohly vyvstat až v určitém dějinném kontextu. Seminář však bude strukturovaný spíš podle témat, právě podle těch otázek, které si environmentální filosofie klade. Bude na tom lépe patrné, proč je vůbec potřeba se zabývat filosofií a která dilemata nemůžeme vyřešit empirickým poznáním (vědou), ani jenom tvarováním ve veřejných diskurzech.

26.9. - Kdo má morální postavení? Práva zvířat a jiných tvorů

Anotace

Jedna z otázek, které nám vytanou na mysl jako první, když se jedná o etiku ve vztahu k mimolidskému světu, je určitě otázka zvířat a jejich morálního postavení. Tato otázka je dnes už tak známá, etablovaná, až "normalizovaná" (a svázaná často s vegetariánstvím a veganstvím), že ti, kdo obhajují nárok zvířat na morální ohledy, často sami sebe ani nepokládají za součást environmentálního hnutí. Přesto je tato otázka veskrze otázkou environmentální filosofie, nebo lépe řečeno etiky, neboť jde o konkrétní formu obecnější otázky po tom, kdo (příp. co) ještě patří do našeho morálního okruhu (moral circle) a na základě čeho o tom lze rozhodnout.

Nejvíc toto téma popularizoval (a následné hnutí za práva zvířat inspiroval a ovlivnil) australský filosof Peter Singer svou knihou Osvobození zvířat (Animal Liberation, 1975). V první kapitole z této knihy, kterou budeme na semináři rozebírat, uvádí základní úvahu, že podobně jako je nebrání ohledů na zájmy lidí, protože mají jinou barvu pleti, je morálně nepřipustné jako rasismus, a dávání menší váhy zájmům někoho, protože je to

žena, je (ve většině krajin už díkybohu) morálně nepřipustné jakožto sexismus, tak stejně je morálně nepřipustné i nezohledňování zájmů jiného živého tvora jen na základě toho, že není zástupcem druhu *Homo sapiens* (nazve to speciesismem od lat. species - druh). Jeho etika je založena na konceptu zájmu (interest) - morální ohledy bychom měli brát na ty tvory, jež mají očividné² zájmy - v tomto případě zájem netrpět, resp. pociťovat uspokojení (příp. slast). Základem morálního postavení živého tvora je pro něho jeho schopnost trpět (pociťovat bolest).

Singer, vycházející z utilitaristické tradice (zejm. z filosofie Jeremy Benthama), pak domýšlí i praktickou aplikaci své etiky, kdy navrhuje určitý způsob vážení zájmů proti sobě. Tento přístup však v některých případech vede k intuitivně nesprávným, nebo absurdním důsledkům: třeba přijetím (bezbolestné) smrti jako preferované možnosti v mnoha případech, nebo že je lepší ublížit menšímu počtu tvorů, když to převáží součet méně závažných zájmů jiných tvorů. Jiné filosofky a filosofové se tedy vůči němu různě vymezili a rozpracovali svá pojetí. Třeba Martha Nussbaum mluví o možnosti tvorů realizovat své schopnosti/možnosti (capabilities) a žít tedy dobré a důstojné životy. Clare Palmer, pak přichází s diferencovanějším přístupem, který umožňuje rozlišovat i mezi jedinci jednoho druhu. Vychází z rozlišování tzv. pozitivních a negativních morálních povinností (vůči tvorům). To ji pak, mimo jiné, vede i k rozlišování mezi zvířaty v různých kontextech - zatímco Singer by doporučil zasahovat do životů divoce žijících zvířat, abychom snížili jejich utrpení, Palmer tomuto závěru oponuje.

Tom Regan, kterého text budeme na semináři také rozebírat, postuluje morální právo živých tvorů³ na zacházení s respektem. Doplnuje také nějaká speciální pravidla pro případy morálních dilemat, ve kterých Singerova etika pokulhává. Jeho požadavek je radikální: jakékoliv zacházení se zvířaty jako s věcí, nebo jejich využívání a vykořisťování, je nesprávné a mělo by se zakázat (veganky by v jeho myšlenkách našly o dost silnější podporu, než v Singerovi), všechna zvířata (tedy ty, na které svou teorií vztahuje) jsou si rovna a to na úrovni jednotlivců.

Četba

Singer, Peter. (2001). Osvobození zvířat. Vyd. 1. Praha: Práh, s. 17-37. (Orig. Animal Liberation, 1975.)

Regan, Tom. (2008 [1985]). The Radical Egalitarian Case for Animal Rights. In L.P. Pojman, P. Pojman and K. McShane: Environmental Ethics. Readings in Theory and Application. 7th ed. Boston: Cengage Learning, 2017. s. 106-114.

3.10. - Za hranice práv zvířat: ekosystémy nebo život jako takový?

Anotace

Když se bychom vedli úvahy o zacházení se zvířaty a o jejich hodnotě a morálním postavení dál, nutně si musíme položit otázku: když tedy nemůžeme s čistým svědomím obhájit položení hranice morálních ohledů mezi lidmi a zvířata, není položení této hranice mezi zvířata a jiné tvory („nižší“ živočichy, např. hmyz, nebo třeba rostliny) podobně arbitrární a neobhajitelné? Nejsou i rostliny živými tvory, kteří mají nějaké své dobro, kterého se snaží dosahovat (dostatek slunce, vláhy, apod.), vzdorují smrti, nebo mají také i vlastní hodnotu, nejen tu odvozenou od užitečnosti pro nás?

Vskutku, tyto myšlenky (i když uchopené trochu z jiného konce) v environmentálním hnutí také velmi rezonovaly. Etiku zaměřenou na morální práva zvířat nazýváme obvykle *zoocentrismus* (od řeckého ζῷον [zoon] – živočich a κέντρον [kentron] – střed, centrum), přesvědčení, že všechny živé bytosti mají hodnotu a mají nárok na morální postavení už jen proto, že jsou živé, nazýváme *biocentrismus* (řec. βίος [bios] – život). Tento směr environmentální etiky odvozuje svoje kořeny od německého protestantského teologa, lékaře a filosofa Alberta Schweitzera a jeho „etiky úcty k životu“, kterou písemně formuloval již v dvacátých letech 20. století. Můžete si

² K otázce, co jsou tyto zájmy a jak je můžeme poznat, resp. co je zakládá, se budeme více věnovat v diskusi. V tom se totiž od sebe liší různé přístupy k tomuto tématu (viz dále).

³ Vlastně jen dost úzké množiny těchto tvorů, které nazývá "subjekty života" (*subject-of-life*). Více viz James, 2015.

přečíst článek, kde tento popisuje tento koncept, resp. přístup k životu, a zmiňuje tam i své osobní prožitky, které ho k němu přivedly.

O několik desítek let později se pak biocentrická etika dočkala i rigoróznějšího filosofického rozpracování, a to zejména v díle amerického filosofa Paula Taylora. Ve své knize *Respect for Nature* (Respekt k přírodě) z roku 1986 formuloval svůj koncept biocentrického egalitarianismu, který domýšlí některé filosofické i praktické souvislosti přesvědčení, že všechno živé má vlastní hodnotu a nárok na morální ohledy. V článku, který si můžete vybrat k četbě, se výrazně věnuje také tématu lidské nadřazenosti, kterou radikálně, ale se silnými argumenty, odmítá.

Když ale začneme připisovat hodnotu všem živým tvorům, a zachování jejich života má se stát morálním imperativem, jak máme rozumět tomu, že ve volné přírodě často (dalo by se říct, že téměř neustále) někdo přežívá na úkor někoho jiného, tvorové se vzájemně požírají, nebo na sobě parazitují? Je to „zlo“, proti kterému bychom měli, jakožto morální bytosti, zakročit? Selský rozum nám říká, že to asi nebude ta správná cesta. I malými zásahy do přírody dokážeme často dalekosáhle ovlivnit celé ekosystémy, případně je úplně zničit. Co teprve, kdybychom se rozhodli zabráňovat veškerému utrpení a zabíjení. Ekologie (jakožto přírodní věda) nás už dost poučila o vzájemné provázanosti a závislosti jednotlivých prvků ekosystémů, ke kterému patří i toto utrpení a ukončování životů pro potřeby někoho jiného. Možná je tedy potřeba, abychom nějakou hodnotu připsali nejen jednotlivým tvorům, ale i větším celkům – druhům (vyměření druhu je zlé samé o sobě, bez ohledu na naše zájmy, tvrdí například jedna ze živoucích legend environmentální filosofie a etiky, Holmes Rolston, III), nebo třeba právě ekosystémům.

S touto myšlenkou přišel již ve 40. letech 20. století další z „duchovních otců“ environmentálního hnutí, americký lesník Aldo Leopold. Svůj koncept nazval „etikou země“, ale později se pro tento etický směr vžilo označení *ekocentrismus* (řec. οἶκος [oikos] – dům). Leopold, ačkoli lesník⁴ a ještě k tomu sportovní lovec zvěře, byl výjimečně nadaným a vnímavým pozorovatelem přírody. Byl v tom dědicem i pokračovatelem starší generace přírodo-pisců (eng. nature writer), jakými byli třeba Henry David Thoreau, nebo John Muir (ke kterým se dostaneme v semináři věnovaném tématu divočiny), kterým se, dle mnohých, téměř vyrovnal. Leopold však na rozdíl od nich hodně čerpal jednak ze své lesnické a lovecké praxe, ale zejména ze studia, v té době ještě mladé vědy, ekologie. Právě poznatky o fungování ekosystémů nejvíc formovali jeho vnímání přírody a jevů, které pozoroval, a dovedli ho až k formulaci vlastní etiky. Na semináři si přečteme jeho klíčový esej *Etika země*, kde ji definuje i částečně rozvádí.

Četba

Schweitzer, Albert. (1993). *Nauka úcty k životu*. Praha: DharmaGaia, s. 7-47. (Orig. *Die Lehre der Ehrfurcht vor dem Leben*, 1962).

- Alternativně: Taylor, Paul. (2003 [1981]). *The Ethics of Respect for Nature*. In Andrew Light and Holmes Rolston III, *Environmental Ethics*. Malden: Blackwell Publishing.

Leopold, A. 1999. *Etika Země*. In Týž, *Obrázky z chatrče a rozmanité poznámky*. Tulčík: Abies, s. 233–255. (Orig. *A Sand County Almanac*, 1966.)

10.10. - Hledání kořenů ekologické krize – úvod ke kulturnímu bloku (přednáška)

Anotace

⁴ Dnes si environmentalisté a lesníci často nemohou vzájemně přijít na jméno, jelikož mezi prakticky průmyslovým pěstováním lesa (lepší by bylo říct plantáží stromů) a ochranou přírody zeje obrovská propast v celém nazírání na to, co to vůbec les je, a jak má vypadat. Typickým a už obligátním příkladem jsou dlouholeté spory o podobu Národního parku Šumava.

Minimálně od zrodu environmentálního hnutí v 60. letech si některé myslitelky a myslitelé začaly klást otázky po důvodech vzniku ekologické krize, případně našeho kořistnického přístupu k okolnímu světu. Tyto kořeny jsou spatřovány v různých aspektech západní civilizace a jejich původu: v náboženství (křesťanství, resp. židovsko-křesťanské chápání světa), v technice, ve vědě, nebo v některých jejích nereflektovaných předpokladech⁵, v kapitalistické ekonomice, nebo v existenci společenského uspořádání založeném na nadvládě jedněch nad druhými. Z těchto mnoha si na následujících seminářích ukážeme čtyři významné příklady a u některých z nich i řešení, která jsou z nich vyvozována.

Nepovinná četba:

Carson, Rachel. (1994 [1962]). *Silent Spring*. Boston, New York: Houghton Mifflin, s. 1-37.

17.10. – Kořen 1: Náboženství

Anotace

Lynn Townsend White Jr., historik, věnující se hlavně středověku, se v zelených kruzích proslavil svou esejí *Historické kořeny naší ekologické krize*. White vidí klíčový problém právě v moderní vědě a technice, ale klíčové předpoklady pro její vznik nenachází v období industriální revoluce, ani v samotném vzniku novověké vědy v 17. století, ale už daleko dřív, totiž v masivním rozšíření křesťanské víry a s ní i určitých způsobů přemýšlení a nahlížení na svět, zejména idey lineárního času, víry, že všechno stvoření je podřízeno člověku, který jediný je stvořen k obrazu Božímu, ale i dualismu člověka a přírody.

Četba

White, Lynn. (2000). *Historické kořeny naší ekologické krize*. Filosofický časopis, 48 (5), 765-775. (Orig. *The Historical Roots of Our Ecological Crisis*, 1967.)

24.10. – Volno

31.10. – Kořen 2: Věda

Anotace

Ekofeministka Carolyn Merchant je jednou z nejvýraznějších postav, které poukazují na vztah mezi kořistnickým vztahováním se k přírodě a novověkou vědou, která, jak upozorňují, sebou přinesla mechanistické paradigma a s ním devalvací materiálního světa. Merchant se této tematice věnovala už ve své první knize *The Death of Nature* (*Smrt přírody*; překl. LŠ) v roce 1980. V té také jako první poukázala na spojitost mezi feminizací přírody a naturalizací žen – a vztah mezi obojím a útlakem jak žen, tak přírody.

David Abram o pár desítek let později sice podobně identifikuje vědecký, mechanistický pohled na svět, jako to, co nás odvádí od mimolidského světa a udržuje nás uzavřených v neprostupném kokonu naší kultury, ale kořeny tohoto uzavření, či, jak o tom mluví, reflexivního zacyklení, spatřuje ještě mnohem hlouběji v historii, a to konkrétně ve vzniku fonetického písma, které umožnilo oddělit jazyk od prostředí, ve kterém vznikl. Namísto myšlení vyživovaného neustálou (i řečovou) interakcí s jinými bytostmi jsme začali stále víc pěstovat myšlení

⁵ Nejčastěji je asi kritizovaný tzv. karteziánský (od latinského přepisu jména René Descarta: *Renatus Cartesius*) dualismus – tj. apriorní rozdělení světa na myslící složku (*res cogitans*), kterou disponují jen lidské bytosti, a materiální složku (*res extensa*), která tvoří všechno to ostatní, včetně našich těl. Tento dualismus byl ve filosofii 20. století jednoznačně překonán a zavržen, v empirických vědách ho nejvíc zpochybnil vznik kvantové fyziky, přesto však přetrvává nereflektovaně v hlubinách našich přesvědčení o nás a o světě jak v běžném životě, tak ve vědeckém bádání.

zacyklené mezi náš mozek a náš text, a tak, říká Abram, není divu, že jsme zapomněli na okolní svět a naši zapuštěnost do něho.

Četba

Merchant, Carolyn. (2010). *Environmentalism: From the Control of Nature to Partnership*. Berkeley : Department of Environmental Science, Policy, and Management, University of California, s. 1-14.

- Alternativně video z té samé přednášky: <https://www.youtube.com/watch?v=GP-HbjCYru4>, cca po 41:00 (Partnership Ethic už ne)

Abram, David. (2008). Země v zatmění. In David Abram, *Procitnutí do živé země* (s. 37-76). Nymburk: OPS. (Orig. *Earth in Eclipse*, 2005.)

7.11. – Kořen 3: Individualizace a odpojení od světa (Hlubinná ekologie)

Anotace

Samotná etická teorie (viz první dva semináře), jakkoliv propracovaná a racionálně přesvědčivá, je málokdy dostatečným důvodem pro změnu chování jednotlivých lidí. I když moderní tradice racionalismu pokládá člověka za racionálního tvora, který se rozhoduje na základě rozumového zvážení argumentů, jsme spíš komplexní duchovně-emočně-racionální bytosti, a naše činy jsou často motivovány nebo podněcovány i jinými pohnutkami, než instrumentální racionalitou.⁶ Tak třeba v otázce morálního postavení zvířat, kterou jsme řešili na prvním semináři, domnívám se, většina lidí, kteří je obhajují, tak činí především z niterně prožívaného soucitu, empatie, případně ztotožnění s těmito zvířaty. Podobně Albert Schweitzer vnitřně soucítí s veškerými živými bytostmi. Jsou takovéto emoce vyhrazené jen pro některé zvláště citlivé jedince, nebo je může kdokoli nabýt, třeba nějakými zkušenostmi a prožitky? Je potenciál těchto pocitů ukryt v každém z nás? Je to nějaká schopnost, kterou jsme ztratili během civilizačního vývoje? A pokud ano, můžeme ji nějak znovuoživit?

Hlubinní ekologové⁷ jsou přesvědčeni, že ano. Zakladatel tohoto volného hnutí, norský filosof Arne Naess, jej vymezil vůči tzv. „mělké“ ekologii (*shallow ecology*), kterou rozumí všechny povrchové, spíš technicistní a pragmatické snahy o „řešení“ environmentálních problémů, která adresují jen příznaky a nikoliv příčiny. Podle Naesse a jeho pokračovatelů Billa Devalla a Georga Sessionse, je základem pro změnu našich postojů a životů to, co nazývají „ztotožněním“ s ostatním životem. Jde o rozšiřování Já, chápaného ne jako ego, ale jako širší já, které je součástí celku života, a které se tedy může rozšířit až na všechno živé, kteréžto pak už není pociťované jako jiné, cizí, ale jako v určitém smyslu vlastní.

Arne Naess formuloval jakési „programové prohlášení“ hlubinné ekologie ve své přednášce *The Shallow and the Deep, Long Range Ecology Movement* (1972/73). Následně rozpracovával svůj koncept ztotožnění jakožto realizace Já, který se stal základem jeho osobní filosofie, kterou nazval Ekosofie T⁸. Právě o jeho konceptu ztotožnění budeme číst v textu, který je koláží úryvků z jeho práce.

Naessovi následovníci v USA, kde se jeho myšlenky smísily s novými duchovními a filosofickými proudy, vzniklými v 60. letech, pak dále rozpracovávali zejména spirituální stránku jeho filosofie, kterou dovedli až do podoby jakési duchovní praxe. Vnímajíc hlubinnou ekologii jako mimo jiné edukační hnutí, vytvořili

6 Izraelsko-americký psycholog Daniel Kahneman dostal za své zpochybnění předpokladu lidské racionality v moderní ekonomické teorii dokonce Nobelovu cenu. U nás vyšla jeho knížka (napsaná s Amosem Tverským) *Myšlení rychlé a pomalé*, kterou rozhodně stojí za to přečíst.

7 Hlubinná ekologie (*deep ecology*) je široký pojem, zahrnující filosofii, hlubinně-psychologické přístupy, praxi cvičení a rituálů, i aktivismus.

8 „T“ je jen arbitrární označení, které má za účel zdůraznit, že jde o jeho osobní filosofii a podobně jiní lidé mohou rozvinout své ekosofie (A, B, ...), které můžou vycházet z různých přístupů, ale všechny by měli směřovat k naplňování „programu“ hlubinné ekologie v jejich životech, tj. k citlivému soužití s ostatními živými bytostmi a k zvyšování kvality života (v nemateriálním smyslu).

koncepty různých cvičení, modliteb a rituálů, které mají v lidech, kteří se jich účastní, nebo je provádějí, probouzet právě pocity ztotožnění s ostatními živými tvory, soucit s jejich utrpením a skromnost a pokoru ve vlastním životě. Jakkoliv se nám tyto snahy můžou zdát zvláštní, nebo můžou v nás, lidech socializovaných do technické civilizace, která uznává a pěstuje jen chladnou a „objektivní“ racionalitu, vyvolávat odpor nebo opovržení, je nutno zdůraznit, že v tomto případě obzvlášť platí „kdo nezažil, nepochopí“. Na semináři, žel, nemáme prostor si tyto praktiky vyzkoušet, přesto se však pokusme číst materiály k těmto cvičením (druhá nabízená četba) s otevřenou myslí i srdcem.

Četba

Naess, Arne. (1996). Ztotožnění jako zdroj hlubinně ekologických postojů. In Erazim Kohák, Rudolf Kolářský, Igor Míchal (Eds.). Závod s časem. Texty z morální ekologie. (s. 81-95) Praha: Torst a MŽP.

Fleming, Pat – Macy, Joanna – Naess, Arne – Seed, John (1993). Myslet jako hora. Tulčík: Abies, kapitoly:

- Úvod (s. 11-23)
- Za hranicemi antropocentrismu (s. 39-43)
- Evoluční rozpomínání (s. 49-57)
- Shromáždění všech bytostí (s. 85-96)

14.11. – Kořen 4: Nadvláda člověka nad člověkem (Ekofeminismus a sociální ekologie)

Anotace

Jak už bylo zmíněno, jedna z příčin současné ekologické krize bývá spatřována v sociálním uspořádání, založeném na nadvládě: bohatých nad chudými, bílými lidmi nad lidmi barevné pleti, mužů nad ženami. *Ekofeministické* autorky (i autoři) tvrdí, že je to právě patriarchální uspořádání, které vede nejen k opresi žen, ale i přírody. V těchto vidí buď analogii, nebo dokonce přímou souvislost, poukazujíc na velmi podobnou rétoriku i konání vůči oběma: příroda může být v našem chápání často buď panenská (neporušená člověkem), nebo pak už to není ta pravá, čistá příroda, ale jen nečistá, poškozená, poskvřená (viz koncept divočiny). Divokou přírodu je potřeba zkrotit, stejně jako ženu si je třeba podmanit. A podobně. Zatímco v analýze situace se ekofeministky celkem shodnou, v návrzích řešení už tolik ne a tak se ekofeminismus obvykle rozděluje do několika proudů, kterým se ale nebudeme podrobněji věnovat.

Murray Bookchin, zakladatel a duchovní otec sociálně-politické teorie, kterou nazval *sociální ekologie*, vidí také kořeny ekologické krize v hierarchických a opresivních vztazích ve společnosti, ale nikoli právě v patriarchátu, jako spíš obecně v jakýchkoli sociálně-ekonomických hierarchiích. Tvrdě se vymezuje vůči hlubinné ekologii, ve které spatřuje jen vnitřně rozporné nakupení spirituálních „eko-blábolů“ („ecobabble“) a vadí mu její subjektivizující přístup, který ignoruje sociální vztahy a jejich konstitutivní vliv na naše osobnosti a naše hodnoty. Naproti tomu rozpracovává emancipační teorii v anarchistickém a marxistickém duchu a vyzývá k radikálním změnám společensko-ekonomického uspořádání společnosti.

Četba

King, Ynestra. (1995). The Ecology of Feminism and the Feminism of Ecology. In Mary Heather MacKinnon, Moni McIntyre (Eds.), Readings in Ecology and Feminist Theology, s.150-159.

Bookchin, Murray. (2006). What is Social Ecology? In Týž, Social Ecology and Communalism. Oakland: AK Press, s. 19-52.

21.11. – Příroda, kultura a věk člověka – úvod k přírodnímu bloku (přednáška)

28.11. – Divočina a divokost

Anotace

S tématem divočiny se můžeme setkat v environmentálních kruzích často, a to zejména v kontextu její ochrany a/nebo obnovy. Divočinou se však nazývá ledacos a vždy je potřeba důsledně promýšlet a případně i explicitně vymezit, co máme na mysli, když toto slovo používáme. Je divočinou jen „původní“, „panenská“, „člověkem netknutá“ příroda? Pokud ano, existuje vůbec ještě takové místo na Zemi?⁹ Nebo je divočinou jakékoli území ponechané samovolnému vývoji? Pokud ano, jak dlouho se musí takto samovolně vyvíjet třeba výsypka dolu, abychom ji pokládali za divočinu? A tak podobně.

Jakkoliv problematický tento pojem je, nemůžeme se (alespoň někteří a některé z nás) ubránit dojmu, že na divočině, (ať už jí rozumíme cokoliv), volné přírodě, je něco přitažlivého, tajemného, magického. Obklopeni ze všech stran až po obzor přírodou, kterou si civilizace neúprosně podmanila a přetvořila, nebo rovnou vytvořila podle svých potřeb a preferencí, cítíme, že je něco inherentně hodnotného ve volné, nespoutané přírodě, která prozatím aspoň trochu uniká ocelové pěsti naší kultury¹⁰. Právě tato (intuitivně, nebo vědomě vnímaná a různě chápaná) hodnota je tím, co pudilo kdysi Henry Davida Thoreaua, Johna Muira, nebo v nedávné době Davida Foremana¹¹, či Garyho Syndera k nekonečným toulkám volnou přírodou, k její zuřivé obraně, ať už slovy, nebo činy. Pobyt v divočině pak podněcoval jejich myšlenky, a zásadně přetvářel jejich pochopení vztahu člověka a světa, kulturního a divokého.

Henry David Thoreau, kterého někdo nazval „hledáčem Indiánské moudrosti“, zasvětil život přímému, nezprostředkovanému kontaktu s volnou přírodou. Z ní, jako brilantní pozorovatel, čerpá při svých dalekosáhlých filosofických úvahách: jaké je místo člověka ve světě? Jaký je dobrý život? Jaký je vztah civilizace a divočiny? Odpovědi na tyto otázky hledá při svých dlouhých pěších toulkách, nebo při pobytu u jezera Walden. V eseji *Chůze* (kterému se budeme na semináři věnovat¹²), jednom z jeho vrcholných děl¹³ shrnuje jak svou ideu divočiny a vztah civilizace k ní, tak rozvíjí na svou dobu převratné evoluční myšlenky, které aplikuje na lidskou kulturu, kterou chápe jako pokračování evoluce. Aby tato evoluce mohla probíhat, je potřeba imaginace a spontánnosti, kterou najdeme jedině v divokém. „V divokosti je spása světa.“ Thoreau nás také jeho výzvou k pěším toulkám vybízí ne k nějakému atletickému výkonu, ale k přímému kontaktu s okolím, s přírodou, ale i se sebou samými, k jakési meditaci, umožněné vytrhnutím člověka z jeho sociálního kokonu (jak fyzicky, tak oproštěním se od navykklých způsobů myšlení a vnímání); meditaci, která potřebuje svůj vlastní prostor (volná příroda, volná mysl), čas, ale i určité tempo a rytmus (chůze). Pro mnohé z nás je to nepředstavitelné – což

9 Touto otázkou se budeme více zabývat na semináři věnovaném sociální konstrukci přírody.

10 Nebylo tomu tak zdaleka vždy, a kromě uvědomění si obrovského dopadu, které lidstvo má na zbytek přírody, stojí v základě tohoto oceňování také i jistý estetický soud. Kdysi dávno byla volná, nekultivovaná příroda považována za něco negativního, až démonického. Její oceňování začalo prakticky až s nástupem uměleckého romantismu, jako reakce na osvícenský racionalismus. Více viz přednášky předmětu HEN440 – Estetické vnímání přírody, nebo knihu *Proč je příroda krásná* od Karla Stíbrala.

11 Dave Foreman založil radikální environmentální hnutí Earth First!, které jako jedno z prvních vneslo taktiky přímé akce a občanské neposlušnosti (zejména různých blokád) do širšího environmentálního hnutí. Dnešní aktivisté a aktivistky vlastními těly bránící lesy v Hambachu nebo Bělověži se dají považovat za jejich duchovní nástupce.

12 Tento esej je nutno číst místy spíš symbolicky a jako abstraktní úvahy, kde konkrétní obsah je jen jakýmsi „průmětem“, nebo reprezentací této abstrakce. Zejména je to patrné na pasáži, kde píše o „východě“ a „západě“ v kontextu naoko čistě geografickém, kde je však potřeba chápat tyto světové strany jako jen jakési symboly, kterých význam je nějakým způsobem i zakotven v myšlení naší kultury (její expanze probíhala většinu jejich dějin ve směru východ → západ), ale které jako symboly Thoreauovi slouží k vyjádření obecnějších myšlenek.

13 druhým zásadním je kniha *Walden, čili život v lesích*.

samotné něco vypovídá o naší době a našich životech, ve kterých se radikálně redukoval jak prostor pro divočinu, tak čas, který v ní trávíme. A co teprve naše tempo...?

Garyho Snydera, který kreativně přenáší Thoreauův přístup ke kontaktu s přírodou a jeho oceňování divokého do raně postmoderního světa syntézou s východní spiritualitou (zejména Zen buddhismem), a tradicemi přírodních, orálních kultur (zejména původních obyvatel Severní Ameriky). Snyder, kterého asi nejlépe vystihuje pojem „básník divočiny“¹⁴, se ale střeží romantizace, kterou sice můžeme chápat u Thoreaua (vzhledem k jeho době), ale dnes už bývají spíš záminkou i dostatečným důvodem k lehkému smetení myšlenek ze stolu. Ve své esejistické knize *Praxe divočiny* rozpracovává jednak svojí ideu divočiny a divokého, a zároveň nabízí vizi kultury prolnuté (s) divočinou a „celistvého“ člověka, symbioticky propojujícího „divoké“ i „civilizované“ aspekty lidství. V první kapitole (kterou budeme číst) se věnuje pojmům „příroda“, „divočina“ a „divoké“, aby následně poukázal na roli pozorování a naslouchání ve styku s divokým – ať už vně, anebo uvnitř nás – v hlubinách nevědomí.

Četba

Thoreau, Henry David. (2010). Chůze. In Týž, Toulky přírodou (s. 7-45). Praha, Litomyšl: Paseka. (Orig. Walking, 1862.)

Snyder, Gary. (1999). *Praxe divočiny*. Praha: Mat'a, DharmaGaia. (s. 11-33). (Orig. Practice of the Wild, 1990.)

5.12. – Konec přírody

Anotace

Představa přírody jako člověkem nenarušené divočiny byla v environmentálním myšlení prominentní od časů jeho ustanovování. Takto chápali přírodu výše zmínění Henry David Thoreau nebo John Muir, a další, kteří položili myšlenkové a hodnotové základy ochrany přírody v USA. Tato představa se však začala rozpadat na konci 80. let minulého století. Kniha Billa McKibbena *The End of Nature* (*Konec přírody*; překl. LS) vzbudila velký rozruch, jako jedna z prvních knih, jež popularizovali problémy spojené s klimatickou změnou. McKibben v ní argumentuje, že na Zemi už neexistuje ani kousek přírody, kterou by člověk nějak neovlivnil – a pokud ne přímo, tak určitě nepřímo, v důsledku lidmi způsobené klimatické změny, kyselých dešťů, nebo ozónové díry – tj. úplně nového typu globálního, a někdy i nevratného znečištění. Podává k tomu impozantní popis tohoto obrovského zásahu do celé planety, a daří se mu poukázat na radikálnost změny, která s ním nastává – změny v našem chápání světa kolem sebe a našeho místa v něm, kterou si sice můžeme zatím neuvědomovat, ale už je nevyhnutná.

Četba

McKibben, Bill. (2006 [1989]). *The End of Nature*. New York: Random House Trade Paperbacks, s. 40-76.

12.12. – Skvělý nebo temný Antropocén?

Anotace

Antropocén¹⁵ – geologický pojem, který vyvolal obrovskou odezvu napříč obory, i v širší společnosti. Epocha, v níž se hlavní geologickou silou stává člověk. Ovlivňujeme a zásadně proměňujeme vodní koloběh, cykly biogenních prvků dusíku a fosforu, přesuneme ročně víc země a hornin, než vítr, déšť a cyklus přílivů a odlivů dohromady, měníme klima celé planety tak, že se mění mořské proudy, které tekly stejně po tisíce let.

Koncept antropocénu ještě jasněji zdůraznil a zviditelněl rozsah a míru našeho (z velké části destruktivního) ovlivňování světa, na které upozorňovalo environmentální hnutí desítky let. Na jednu stranu pomohl dostat mezi širší veřejnost povědomí o tomto rozsahu a zejména o propojenosti všech našich vlivů, čímž přispěl k snaze rozbít zavádějící dojem oddělenosti jednotlivých ekologických problémů a nahlédnout je v jejich

¹⁴ Hlavní část jeho díla tvoří poezie. My si jeho myšlenky předvedeme na asi přístupnější esejistické formě.

¹⁵ <http://anthropocenepremer.org/index.php/what-is-the-anthropocene-2/>

mnohočetné provázanosti. A také vyvolal velkou reakci na tyto otázky z kruhů, které se doted' devastací přírodního světa nevěnovaly nijak významně – nejviditelněji asi z těch uměleckých. Na straně druhé bylo však deklarování éry člověka některými interpretováno jako jakási antropocentrická variace na „konec dějin“: konečné vítězství v odvěkém zápasu mezi kulturou a přírodou a naplnění lidského potenciálu a (Bohem daného) poslání vládnout světu.

Paradoxně to bylo právě v environmentálním hnutí, kde se objevila jedna z těch reakcí, které novou epochu vítají s nadšením a vyhlídkou na světlé zítřky. Michael Shellenberger a Ted Nordhaus, oba letití environmentalisté, napsali v roce 2004 článek *The Death of Environmentalism: Global Warming Politics in a Post-environmental World*, ve kterém podávají jakési hodnocení environmentálního hnutí a jeho (ne)úspěchů. Jejich kritika je patrně v mnohém trefná a oprávněná: kritizují environmentalist*y za to, že připustili, aby se stal z jejich agendy jen „special interest“ – partikulární zájem, jedna z oblastí a témat, kterým se je potřeba věnovat – vedle jiných, jako jsou sport, kultura, obchod nebo třeba obrana. Řešení klimatické změny má tedy v politice přibližně stejnou váhu a důležitost, jako DPH, povinná vojenská služba, nebo fotbal. Podařilo se dosáhnout mnoha dílčích úspěchů, ale tváří v tvář obrovským globálním hrozbám dneška fatálně selháváme. Podle nich je proto potřeba zavrhnout staré způsoby a postavit se jim s úplně novým přístupem.

Jak by takovýto „nový“ přístup měl vypadat, můžeme vidět na o deset let pozdějším manifestu, který explicitně definoval program tzv. ekomodernismu¹⁶, jak ho autorky a autoři nazvali. Podle nich bychom měli naplno využít svého umu, technických dovedností a prostředků, které máme, k tomu abychom nastartovali motor zeleného pokroku a naplnili tak příslib modernity. Jde ale skutečně o nový přístup? Není léčba problémů modernity aplikováním ještě více modernity naopak tím, co doted' limitovalo skutečná řešení nebo ještě zhoršovalo problémy, se kterými se potýkáme? Je tomu skutečně tak, že jsme doted' jen nezaměřovali vědecko-technický pokrok tím správním směrem, a pokud tak učiníme, tak si poradíme i s ekologickou krizí? Nebo mají spíš pravdu ti, kdo poukazují na to, že téměř všechny problémy dneška byly původně řešeními problémů předchozích (třeba spalování uhlí jako řešení masivní deforestace, nebo intenzivní zemědělství s tunami hnojiv a pesticidů jako řešení očekávaného nedostatku potravin v důsledku růstu populace) a tímto přístupem si zaděláváme na další a ještě větší krize v budoucnu? A co postavení člověka? Máme vzít současnou situaci jako potvrzení panství člověka nad světem, nebo jako silné memento naší hybris?

Četba (prosím, přečtěte si ideálně všechny, ale alespoň první a druhý text)

Asufu-Adjaye, John; Blomqvist, Linus; Brand, Stewart; Brook, Barry; Defries, Ruth; Ellis, Erle; Foreman, Christopher; Keith, David; Lewis, Martin; Nordhaus, Ted; Pielke, Roger; Pritzker, Rachel; Roy, Joyashree; Sagoff, Mark; Shellenberger, Michael; Stone, Robert a Teague, Peter, (2015). *An Ecomodernist Manifesto* [online]. Dostupné z: <http://www.ecomodernism.org/manifesto/>

Smaje, Chris. (2015). Dark Thoughts on Ecomodernism. *The Dark Mountain Project* [online]. Dostupné z: <https://dark-mountain.net/dark-thoughts-on-ecomodernism-2/>

Smaje, Chris, (2015). Ecomodernism: A Response to my Critics. *Resilience* [online]. Dostupné z: <https://www.resilience.org/stories/2015-09-10/ecomodernism-a-response-to-my-critics/>.

(zrušeno) Sociální konstrukce přírody

Anotace

McKibben argumentoval, že divoká, člověkem neovlivněná příroda už neexistuje, už jsme všechnu přírodu ovlivnili a přeměnili. Na jeho vlivnou a provokativní knihu navazovala téměř přímo velká a vášnivá debata o samotném konceptu divočiny – tj. neporušené přírody. Vícero kritiček a kritiků, vycházejících z pozic a metod

¹⁶ Někdy se používá též pojem neo-environmentalismus, post-environmentalismus, nebo ekopragmatismus.

sociálního konstruktivismu, nebo přicházejících ze zemí třetího světa, začalo poukazovat na to, že tato představa – totiž, že existuje něco jako divočina, a jaké to má vlastnosti – je historicky a kulturně kontingentní, ale také, že samotné oblasti divočiny, tak jako byly zřízeny v USA, nebo i jinde ve světě, jsou vlastně (i materiálním) výtvorem lidí ve smyslu ohraničení, regulace zásahů, a často i „vymazání“ historie osídlení daného území. Esej environmentálního historika Williama Cronona *The Trouble with Wilderness; or, Getting Back to the Wrong Nature* (*Problém s divočinou, aneb návrat k nesprávné přírodě*; překl. ĽS) rozvíjí právě tyto myšlenky, a jako jedna z prvních zmíněnou debatu nastartovala.

Zároveň se však začalo ukazovat, že už v 70. a 80. letech se, zejména v sociálních vědách a následně v environmentální sociologii, začala rozvíjet sociálně-konstruktivistická analýza environmentálních problémů i samotného konceptu přírody. Již v roce 1972 Raymond Williams ukázal, jak se vyvíjeli naše představy o přírodě v historii a jak tyto představy souviseli s aktuálním sociálním uspořádáním společnosti v té-které době. Později celá řada autorek a autorů poukázala na mnohé významy, jež může slovo „příroda“ nabývat a na závislost těchto významů na konkrétním sociokulturním kontextu. Místo těchto historičtějších textů, si budete moci přečíst novější text od současného filosofa Stevena Vogela, který vlastně reaguje na McKibbenovo tvrzení o konci přírody a ve stručné podobě shrnuje jádro některých těchto analýz, zaměřuje se konkrétně na slovo „příroda“ (resp. „přírodní“ / „přirozený“, v angl. „nature“, resp. „natural“) a jeho základní významy. Systematickým způsobem, v duchu analytické filosofie, ukazuje, jak toto slovo v sobě nakonec nutně zahrnuje karteziánský dualismus těla a duše, resp. materiálního světa a lidské duše, resp. přírody a kultury, který je už dnes filosoficky neudržitelný, a proto tvrdí, že bychom se slova „příroda“ měli radši zbavit.

Četba

Cronon, William. (1995). *The Trouble with Wilderness; or, Getting Back to the Wrong Nature*. In: William Cronon, ed., *Uncommon Ground: Rethinking the Human Place in Nature*, New York: W. W. Norton & Co., 1995, s. 69-90.

Vogel, Steven. (2011). *Proč „příroda“ nepatří do environmentální filosofie. Orig. Why 'Nature' Has No Place in Environmental Philosophy. In Kaebnick, G. E. (Ed.), The Ideal of Nature: Debates About Biotechnology and the Environment, (s. 84-97). Baltimore: John Hopkins University Press.*

Doporučená obecná literatura

James, Simon P. (2015). *Environmental philosophy: an introduction*. Cambridge: Polity.

Hay, Peter. (2002). *A Companion to Environmental Thought*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Light, A. and Rolston, Holmes III. (2003). *Environmental Ethics*. Malden: Blackwell Publishing.

Pojman, L.P., Pojman, P., McShane, K. (2017). *Environmental Ethics. Readings in Theory and Application*. 7th ed. Boston: Cengage Learning,